

Отже, стилістичний аспект вивчення перифрази виявляє ще одну суттєву ознаку перифрази як стилістичного прийому і стилістичного засобу: здатність її послуговувати підвищенню виразності і дієвості тексту.

Література

1. Античные теории языка и стиля. Москва, ОГИЗ, 1936. 341 с.
2. Беринда Памво. Лексикон словеноросський. Київ, 1961. 151 с.
3. Брагина А. Неологизмы в русском языке. Москва: Просвещение, 1973. 224 с.
4. Ильина И. Перифраз и его стилистические функции в английской художественной литературе: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1954. 16 с.
5. Кобилянський І. Субстантивовані перифрази у мові газети. Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: Тези доп. Ужгород, 1982. С. 227–228.
6. Крушевский Н. Очерк науки о языке. Казань, 1983. 151 с.
7. Новиков А. Перифразы в газете // *Rusky jazyk*. Praha, 1985. № 38.
8. Потебня А.А. Из записок по теории словесности: Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэтическое и лирическое. Харьков, 1905. 652 с.
9. Синельникова Л. К вопросу о сущности перифразы как функционально-семантической единицы речи. Вопросы грамматического строя современного русского языка. Москва, 1972. С. 255–261.

Руслана Петренко

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Прокопчук Л. В.)

ДО ПИТАННЯ ПРО ЄМНІСТЬ ПОНЯТТЯ «НОРМ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ»

Анотація

У статті узагальнено погляди науковців на сутність поняття «норма літературної мови». Проаналізовано диференційні ознаки літературної норми.

Ключові слова: норма, мовна норма, норма літературної мови, кодифікація.

Аннотация

В статье обобщены взгляды ученых на сущность понятия «норма литературного языка». Проанализированы дифференциальные признаки литературной нормы.

Ключевые слова: норма, языковая норма, норма литературного языка, кодификация.

Summary

The article summarizes the views of scholars on the essence of the concept of «literary language norm». Differential features of literary norm are analyzed.

Keywords: norm, linguistic norm, standard of literary language, codification.

У переважній більшості мовознавчих досліджень природа й обсяг поняття норми не розглядають, автори користуються цим терміном як чимось наперед даним, очевидно, уважаючи, що поняття норми всім відоме, принаймні інтуїтивно, і найчастіше його ніяк не диференціюють. Коли ж узяти праці, у яких подано визначення, що таке «норма», то одразу відзначимо певні відмінності в наукових дефініціях цього поняття.

Власну багату традицію має вивчення норми в українському мовознавстві (праці М. Гладкого, М Сулими, О. Курило, О. Синявського, М. Жовтобрюха, М. Пилинського, А. Москаленка, З. Франко, С. Єрмоленко, Г. Яворської та ін.). Звернемося до 20-х років ХХ ст., часу особливого розвою українознавства. М. Сулима у статті «Проблема літературної норми в українській мові» писав: «...літературна норма – конче потрібна річ, ...літературна норма становить найпершу та найхарактернішу ознаку літературної мови» [8, с. 8].

Поняття мовної норми є засадничим для вивчення процесів унормування мовних явищ. У сучасній лінгвістиці не існує єдиної думки як до проблеми нормативності загалом, так і до окремих конкретних норм літературної мови

[10, с. 138]. Розбіжності в трактуванні терміна «норма» зумовлені різними підходами до проблеми нормативності. Це стосується загальної теорії мови, культури мови, а також практичних міркувань мовної культури [9, с. 34].

Аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчив, що в різні періоди розвитку літературної мови мовознавці приділяли увагу дослідженню мовної норми, однак дотепер природа й обсяг поняття «норма» не встановлені однозначно.

С. Єрмоленко тлумачить норму як «сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства» [1, с. 438]. О. Селіванова визначає мовну норму як «обрані у процесі комунікативної взаємодії з числа варіантів мовної реалізації, уніфіковані, свідомо фіксовані й найбільш поширені традиційні зразки (стандарти) репрезентації системи мови (засоби мови і правила їхнього вживання)» [7, с. 346]. Т. Коць стверджує, що «норма – це важливе поняття загальної теорії мови і головна категорія теорії культури мови як напряду лінгвістики, що визначає оптимальний вибір і функціонування варіантних засобів» [4, с. 42].

Незалежно від різниці в поглядах окремих мовознавців, а то й цілих лінгвістичних шкіл, усі дефініції норми так чи так неодмінно вказують на її суспільний характер. Л. Струганець зазначає, що «мовна норма нерозривно пов'язана із колективом мовців, а на вищому щаблі – як норма літературної мови – із певним людським суспільством, з усіма його інституціями аж до держави включно» [9, с. 36].

На переконання дослідників, найбільш повне визначення літературної норми запропонував М. Пилинський: «Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі і нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [6, с. 94].

У мовознавчих розвідках функціонують терміни *мовна норма* і *літературна норма*, які хоч і близькі за значенням, але нетотожні. Поняття *мовна норма* ширше й охоплює характерні ознаки системи мови, норму загальнонародної національної мови, її діалектні вияви, які носії мови засвоюють стихійно. *Літературна норма* передбачає свідоме користування усталеними, кодифікованими зразковими мовними формами, які закріплюються у свідомості суспільства в процесі освіти [4, с. 42]. Норма виступає об'єднувальним і зміцнювальним елементом літературної мови на всіх етапах її розвитку. Завдяки нормі впорядковується складна мовна структура, консолідується національний простір [4, с. 47].

Стосовно мовної системи літературна норма характеризується стабільністю, відносною єдністю, що забезпечує функціонування літературної мови. Тому й залишаються незмінними впродовж сотень років: основний лексичний запас, фонетичні особливості, граматична будова. Вимогу стабільності, на думку Л. Струганець, варто узгодити з природною мінливістю, яка властива мові як соціальному явищу історичного характеру. Цьому відповідає принцип еластичної (гнучкої) стабільності, сформульований В. Матезіусом [8, с. 11], а також принцип динамічності, яким послуговуються в українському мовознавстві. Мова, як і будь-який живий організм, постійно розвивається, збагачується, удосконалюється. Цей процес мовознавці Празького лінгвістичного гуртка назвали «гнучкою стабільністю» [4, с. 47], а українські лінгвісти (С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Струганець та ін.) – динамікою мовної норми [8, с. 12]. Конкретні мовні норми мають різну стійкість, міцність. Відомо, що темпи змін на різних мовних рівнях не однакові.

Найбільш яскраво зміни виявляються в лексиці. Це пояснюється, по-перше, тим, що кількість лексичних одиниць значно перевищує кількість одиниць інших рівнів (фонем, морфем та ін.); по-друге, тим, що лексика, безпосередньо зв'язана з дійсністю, постійно реагує на зміни в суспільному житті. Слова з'являються услід за новими предметами і явищами, коли виникає потреба їхньої номінації, і поступово зникають разом із ними або набувають

нових значень. Зростає роль лінгвістів в упорядкуванні мовного життя суспільства.

Особливо активізується лексична варіантність, тобто функціональне вживання різних виявів тієї самої сутності, видозміни того слова, що за будь-яких модифікацій залишається самим собою [4, с. 70]. Як уважає більшість лінгвістів (М. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, О. Тараненко, О. Сербенська, Л. Струганець, В. Костомаров та ін.), явище варіантності є природним і невід'ємним атрибутом будь-якої літературної мови, рушієм її словотвірної системи. Тому воно зумовлює відкритість і гнучкість, смислове й формальне взаємопроникнення мовних елементів, неоднозначність способів вираження лексичного і граматичного значення. Сучасні дослідники вказують на чотири основні джерела варіантних нормативних реалізацій: 1) паралелізм системних можливостей мови та історичні зміни, які відбуваються в її системі; 2) гетерогенність літературної мови; 3) природні процеси старіння мовних норм і поява інновацій; 4) проникнення явищ розмовної мови [9, с. 39]. Причину виникнення варіантності вбачають переважно у впливі некодифікованих сфер мови на літературну мову.

Стилістична диференціація як ознака літературної норми виявляється в існуванні специфічних засобів, закріплених або за формою мови (усною чи писемною), або за певним функціональним стилем мови, або за конкретною стилістичною ситуацією [8, с. 12]. Лексику сучасної української літературної мови щодо її стилістичної диференціації поділяють на дві великі групи. До першої належить стилістично нейтральна, або міжстильова, лексика, тобто така, що вільно, без будь-якого обмеження вживається в усіх стилях, а до другої – стилістично забарвлена лексика. До слів вузького стилістичного забарвлення належать терміни, професіоналізми, жаргонізми, розмовно-просторічні лексеми, застарілі слова, поетичні неологізми та ін. [9, с. 40].

Прийняті норми через певні проміжки часу потребують перегляду, переоцінки. Ретроспективною і найбільш експліцитною і об'єктивною формою суспільного прийняття мовних норм є кодифікація. Саме вона відбиває ті

явища, які усталилися в процесі мовної практики. Кодифікацією називають систематизацію мовних норм у граматиках, підручниках, словниках і довідниках [1, с. 269]. Тому важливою ознакою літературної мови є кодифікованість – установлення об'єктивних норм, збір правил про вживання слів, словоформ, конструкцій у всіх стилях літературної мови, офіційне визнання й опис у словниках, граматиках, правописі, довідниках. Кодифікація є результатом наукового пізнання закономірностей вияву норми на певному етапі розвитку мови [8, с. 15].

На початку ХХІ ст. до наукового обігу ввійшли поняття «символічна і прагматична мовна норма», «сильна і слабка мовна норма». Автори монографії «Літературна норма і мовна практика», за редакцією С. Єрмоленко, чітко дефінують ці терміни. Символічну літературну норму трактують як «сформований в уяві мовця ідеал літературної норми, який уособлює зв'язок із народними традиціями, національним самоусвідомленням, вибором таких мовних засобів, які вирізняють українську мову з-поміж споріднених мов» [1, с. 257]. Символічну норму розподілено на два різновиди: кодифіковану і прескриптивну.

Б. Фаска дескриптивною називає норму, «абсолютно ідентичну можливостям, які надані системою мови; вона не вилучає жодного варіанта із суми усіх можливих» [9, с. 37]. Дескриптивна норма відбиває реально вживані в мові лексеми, словоформи, мовні конструкції. Вони не завжди відповідають установленим зразкам, адже на них позначаються і стилістичний потенціал, і екстралінгвальні чинники, і постійні внутрішньосистемні пошуки [4, с. 48]. Тобто, дескриптивна норма – репрезентант усіх реальних, реалізованих і тих, що реалізуються, можливостей певної мовної системи, які прийняті й репродукуються лінгвосоціумом. Окрім дескриптивної норми, мовознавці також виокремлюють прескриптивну норму, яка є ідеальною, але часто недосяжною. За лінгвістичним словником О. Селіванової, «прескриптивне мовознавство – це розділ мовознавства, що вивчає проблеми унормування

(кодифікації) мовних форм, їхньої оцінки під кутом зору правильності, естетичності, раціональності тощо» [7, с. 487].

Прагматична мовна норма полягає у використанні мовних засобів для досягнення передусім такої важливої комунікативної мети, як порозуміння. Зі свого боку, прагматичну літературну норму розподілено на сильну і слабку. Сильну, або стійку, мовну норму потрактовують як регулярні, традиційні реалізації кодифікованих мовних одиниць у писемній і усній практиці. Слабку мовну норму дефіновано як нестійку норму, яка пов'язана з регулярним відхиленням від кодифікації [1, с. 265–268]. Реалізація сильної і слабкої літературної норми детермінована передусім функціонуванням усної і писемної форм літературної мови, процесами нормування та комплексом екстра- та інтралінгвальних чинників.

Отже, осмислення поняття «норма літературної мови» – одна з найскладніших проблем сучасного мовознавства. У працях українських та зарубіжних лінгвістів домінує погляд на норму як на явище, що безпосередньо залежить від суспільних чинників. Літературна норма характеризується комплексом диференційних ознак, урахування яких є запорукою адекватного осмислення реальної мовної норми, підставою для своєчасної та об'єктивної кодифікації літературних норм усіх рівнів мовної ієрархії.

Література

1. Єрмоленко С. Мовна норма // Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2007. С. 438–440.
2. Коць Т. Аксиологічний і часовий виміри мовної норми // Українська мова. 2017. № 4. С. 42–49.
3. Коць Т. До проблеми лексичної норми сучасної української літературної мови // Мовознавство : Науково-теор. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні. 2009. № 1. С. 70–75.
4. Коць Т. Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці // Культура слова. 2010. № 72. С. 47–55.
5. Культура мови: від теорії до практики: монографія [за ред. Л. Струганець]. Тернопіль, 2015. 216 с.
6. Пилинський М. Мовна норма і стиль. Київ, 1976. 288 с.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Київ, 2006. 716 с.
8. Струганець Л. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: Дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 427 с.
9. Струганець Л. Мовна норма: стале і змінне // Культура слова. 2011. № 74. С.

10. Шевченко А. Проблема норми у сучасному мовознавстві // Історичні регіони України: минуле та сучасність: матеріали Всеукр. наук. конф., 28 листопада 2013 р., Харківський національний автомобільно-дорожній університет. Харків, 2013. С. 137–140.

Жанна Побережник

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А. П.)

ПОНЯТТЯ ІСТОРІОСОФІЇ : ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація

У статті розглянуто основні історіософські моделі та концепції. Розкрито рівні історіософії як творчої інтерпретації історії. Наведено циклічні теорії в історії української історіософії.

Ключові слова: історіософія, концепція, рівні, інтерпретація, основа.

Аннотация

В статье рассмотрены основные историософские модели и концепции. Раскрыты уровни историософии как творческой интерпретации истории. Приведены цикличные теории в истории украинского историософии.

Ключевые слова: историософия, концепция, уровни, интерпретация, основа.

Summary

The article discusses the main historiosophical models and concepts. The levels of historiosophy as a creative interpretation of history are revealed. The cyclic theories in the history of Ukrainian historiography are given.

Keywords: historiosophy, concept, levels, interpretation, basis.

Аналіз проблеми свідчить, що потреба в історіософії сильніше відчувається в тих суспільствах, де найбільш гостро стоїть питання про національну та культурно-історичну ідентичність окремої особистості або народу, їх місце у світовій цивілізації. Ця потреба, як видно, і є тим благодатним ґрунтом, який інтенсивно підживлює об'єктивним чином існуючі і постійно створювані історіософські побудови. Багато в чому завдяки таким побудовам історичне знання кожного разу являє нам перевагу сьогодення над минулим: історичні моделі заново воскрешають, реконструюють минуле для сучасності, відкриваючи в ньому невідомі досі грані, витягають із забуття все